

United States Holocaust Memorial Museum

Interview with Teodoras Valatka

RG-50.473*0189

The following transcript is the result of a recorded interview. The recording is the primary source document, not this transcript. It has not been checked for spelling nor verified for accuracy. This document should not be quoted or used without first checking it against the interview.

The interview is part of the United States Holocaust Memorial Museum's collection of oral testimonies. Information about access and usage rights can be found in the catalog record.

Alicija Žukauskaitė: Pirmiausia norėjau paprašyt, kad prisistatytumėt. Koks jūsų vardas ir pavardė?

Teodoras Valatka: Teodoras Valatka. 1929 m. sausio 1 d. gimiau pagal tuometinį administracinį paskirstymą Biržų apskrityje, Čėniškių kaime.

Alicija Žukauskaitė: Sakykit, kai prasidėjo Antras pasaulinis karas, kai atėjo vokiečiai, kur jūs gyvenot?

Teodoras Valatka: Kai prasidėjo Antras pasaulinis karas, mes gyvenome Nemunėlio Radviliškyje, pagal dabartinį paskirstymą yra Biržų rajonas.

Alicija Žukauskaitė: Kaip atrodė pačių pirmų karo dienų vaizdas?

Teodoras Valatka: Nieko siaubingo neatrodė. Tarybinės kariuomenės mes nematėm iš viso. Skraidė lėktuvai vokiečių žemai. Pirmuosius vokiečių kareivius pamatėm gal už poros savaitių. Dviratininkų būrys atvažiavo. Kaip šiandien prisimenu dar, *Vaterland (Tėvynė, vokiečių k.)* vadinosi, ant tų dviračių buvo užrašai tokie. Pirmiaisiai jie išplėšė parduotuvę, pasiėmė, ko jiems reikia, na, ir mes vaikai susirinkom, ir mums padalino tenai: kam - kojines, man dvidešimt pfenigų davė vienas. Tuo viskas baigėsi. Patys baisumai prasidėjo vėliau.

Alicija Žukauskaitė: Kas išplėšė parduotuvę?

Teodoras Valatka: Vokiečių kareiviai.

Alicija Žukauskaitė: Tie dviratininkai?

Teodoras Valatka: Taip. Ten buvo Vartotojų kooperatyvo parduotuvė. Prieš tai ji priklausė žydai vienam Elijai Nankinui, o po to buvo, Vartotojų kooperacijai priklausė. Buvo metalinės ten durys. Jie išlaužė tas duris ir pasiėmė ten, ko jiems reikėjo, faktinai tai - smulkmenas, nieko jie ten daug nepasiėmė.

Alicija Žukauskaitė: Jūs sakėt, kad patys baisumai prasidėjo po to. O kokie baisumai prasidėjo po to?

Teodoras Valatka: Nu, jeigu turėt omenyje, tai baisiausia buvo žydų šaudymas. Bet prieš žydų šaudymą dar buvo sušaudyti vietinės valdžios žmonės, kurie nepasitraukė į Tarybų Sąjungos gilumą. Na, aš visų jų neprisimenu – vaikas buvau. Bet prisimenu partorgą valsčiaus Samulionį, todėl, kad su jo sūnum vienoj klasėj mokiausi, ir prisimenu valsčiaus Vykdomojo komiteto pirmininką Mažuiką, su jo sūnum Arvydu mokiausi taip vienoj klasėj. Kiek žinau, ten buvo septyni ar aštuoni žmonės sušaudyti, bet aš tų pavardžių negaliu pasakyti, todėl, kad bijau suklysti.

Alicija Žukauskaitė: Ar jūs matėt, kaip jie buvo sušaudyti?

Teodoras Valatka: Ne, nemačiau. Aš tiktai sužinojau, na, iš suaugusių žmonių kalbų. Tai nebuvo laikoma jokia paslaptim, jau visi tai žinojo.

Alicija Žukauskaitė: Jūs sakot, kad baisiausia tai buvo žydų šaudymas. Ar galėtumėt papasakot apie tai? Ką jums teko matyti?

Teodoras Valatka: Matyti man teko... Miestelyje buvo apie 17 šeimų žydų. Man teko matyt, kaip juos varėsi į sušaudymo vietą. Buvo - tiksliai dabar nepasakysiu – liepos antra pusė ar gal net rugpjūčio pirma pusė buvo. Buvo labai graži, saulėta diena. Aš stovėjau ant šaligatvio ir pamačiau visus žydus varant su šautuvais kažkuriai. Kai kurie buvo vežami ir su arkliais ten – trys vežimai ten, jeigu aš teisingai prisimenu. Tarp jų visų tų žmonių aš pamačiau ir savo klasės tris berniukus: Chaitą Brėgerį, atsiprašau – Iciką Brėgerį, Iciką Chaitą ir Nankiną, kurio aš vardo neprisimenu. Icikas Brėgeris man pamojavo ranka dar, jis sėdėjo, nuleidęs kojas, ant paskutinio vežimo, gale. Aš jam pamojavau, ir mes turbūt, nei aš, nei jie,

The following transcript is the result of a recorded interview. The recording is the primary source document, not this transcript. It has not been checked for spelling nor verified for accuracy. This document should not be quoted or used without first checking it against the interview.

nenujautėm, kas už pusvalandžio atsitiks. Po to aš parėjau į namus ir labai radau susijaudinusią motiną. Pasirodo, kad surinko miestelio vyrus, tiksliai nepasakysiu, kiek jų buvo, gal aštoni ar dešimt, tarp jų ir mano tėvas, ir jie buvo išvaryti ten maždaug už kokio kilometro nuo miestelio, pamiškėje kasti žydams duobes. Ir, kol žydai buvo šaudomi, tie duobių kasėjai stovėjo ir žiūrėjo, kaip jie sušaudomi buvo. Po to turėjo apkast. Motina, žinoma, bijojo, šūviai buvo girdėti. Nežinojo ir tie kasantieji, nežinojo, kaip tie pasakojo, kam jie kasa duobes: ar sau, ar žydams. Nu, o po to, kai sušaudė, jiems liepė užkast tuos sušaudytuosius. Nu, tada, žinoma, man ėjo trylikti metai, aš ypatingai tokių pergyvenimų nejaučiau, bet supratau, kad čia kažkas ne taip. Nu, suaugę žmonės buvo išsigandę, dauguma tylėjo. Po to mačiau, kaip žydų rūbus pardavinėjo nuo buvusios vaistinės laiptų. Ten, ties katalikų bažnyčia, netoli buvo vaistinė, provizorius ten taip pat buvo žydas, jaunas žmogus, jo pavardės neprisimenu. Aš būčiau gal neatkreipęs dėmesio, bet ten buvo sudėti rūbai pardavinėjami, ir viena moteris priėjo, kurios aš nepažįstu, nepažinojau tada, ir nusipirko kažką. Kiek ji ten mokėjo ar kas ten buvo, aš nežinau. Mano kaimynė, Ona Makšnienė, na, užsipoilė tą moterį, taip sakant, susiginčijo ten. Ji pradėjo ją plūsti, kodėl ji tuos žydų rūbus pirko. Nu, tada ir aš atkreipiau dėmesį, kas ten dedasi. Daugiau prie to apie jų turtą kokį nors aš jau nieko pasakyt negaliu todėl, kad nesidomėjau tais dalykais.

Alicija Žukauskaitė: O kaip ta moteris plūdo? Ką ji sakė?

Teodoras Valatka: Nu, sakė, kad negerai, kad ji negerai elgiasi: sušaudė žmones, o jų turtą dabar pardavinėja, o ji perka. Bendrai tų pirkėjų ten nebuvo daug, aš jau jų nemačiau.

Alicija Žukauskaitė: O kokius konkrečiai rūbus ten galima buvo nusipirkti?

Teodoras Valatka: Man sunku pasakyt, aš iš arti jų nežiūrėjau, bet ten buvo gana, kaip man atrodo, ten buvo gana aukštos kokybės rūbai: kostiumai, sijonai, suknelės... Iš arti aš nebuvau priėjęs, nežiūrėjau, ir man sunku pasakyt, kas ten konkrečiai daugiau buvo.

Alicija Žukauskaitė: Ar ten buvo apatinių rūbų?

Teodoras Valatka: Ne, apatinių rūbų aš nemačiau. Gal ir buvo, bet aš jų nemačiau.

Alicija Žukauskaitė: O, sakykite, jūs girdėjote šūvius?

Teodoras Valatka: Taip, girdėjau.

Alicija Žukauskaitė: Kai jūs juos išgirdote, jūs išgirdote kur?

Teodoras Valatka: Aš išgirdau miestelyje, gatvėje būdamas. Ir kai išgirdau šūvius, aš tada parbėgau į namus – ten visiškai netoli, keli šimtai metrų buvo. Ir tada aš sužinojau, kad tėvas yra išvarytas ten tų duobių kasti.

Alicija Žukauskaitė: Po kiek laiko maždaug, po to, kai jūs matėt savo klasės draugus, po kiek laiko nuskambėjo tie šūviai?

Teodoras Valatka: Tie šūviai praskambėjo turbūt už kokios valandos.

Alicija Žukauskaitė: Ar jūs žinojot, kai jūs girdėjot tuos šūvius, kas tai yra?

Teodoras Valatka: Nežinojau. Man tada į galvą neatėjo toks dalykas, kad juos ten į sušaudymo vietą nusivežė.

Alicija Žukauskaitė: Tai ar galima būtų pasakyti, kad jūs matėt tas 17 šeimų? Tai buvo visi miestelio žydai ar tik dalis?

Teodoras Valatka: Ten buvo visi miestelio žydai. Kiek man žinoma, pabėgo vienas žydas Šmerelis Nankinas. Jo sūnų, mano klasioką, sušaudė tą vakarą, o jis buvo pabėgęs. Bet po to jį išdavė ir jį ten taip pat, kiek aš žinau, kiek pasakojo – pats aš nemačiau to, kad taip pat ten toj pačioj vietoj sušaudė.

The following transcript is the result of a recorded interview. The recording is the primary source document, not this transcript. It has not been checked for spelling nor verified for accuracy. This document should not be quoted or used without first checking it against the interview.

Alicija Žukauskaitė: Sakykit, o kai jūs matėt, kai juos varė, kokiam atstume maždaug jūs stovėjot nuo jų?

Teodoras Valatka: Per kokį 20 m, 25 m gal, 20 m... Aš ant šaligatvio stovėjau, o jie buvo gatvės viduriu varomi.

Alicija Žukauskaitė: Tai jūs turėjot matyt gerai, kas juos varė.

Teodoras Valatka: Taip, aš mačiau, kas juos varė, bet aš į juos, į tuos varančius mažiausiai žiūrėjau. Žiūrėjau į tuos savo bendraklasius. Man tada į galvą neatėjo, kad čia gali tokia tragedija įvykt.

Alicija Žukauskaitė: Ar tarp tų varančių buvo kokių nors pažįstamų?

Teodoras Valatka: Nu, tarp varančių aš mačiau – ar jie varė, ar jie tik ėjo greta, mačiau Paliuką, mačiau Akulavičių. Akulavičius buvo mano kaimynas. Su jo sūnum Vytautu aš vienoje klasėje taip pat mokiausi. O kiti (varantieji) man buvo nepažįstami.

Alicija Žukauskaitė: Ar jie buvo su ginklais?

Teodoras Valatka: Taip, jie buvo su ginklais.

Alicija Žukauskaitė: O uniformas kokias nors turėjo ar ką nors?

Teodoras Valatka: Ne, neturėjo, civiliniai buvo apsirengę, civiliai buvo.

Alicija Žukauskaitė: Kokius nors skiriamuosius ženklus gal turėjo?

Teodoras Valatka: Ne, neturėjo. Bent aš jų nepastebėjau. Dabar aš neatsimenu, tiek metų praėjo, man atrodo, kad neturėjo.

Alicija Žukauskaitė: Po kiek maždaug laiko po to šaudymo sugrižo jūsų tėvas?

Teodoras Valatka: Maždaug po dviejų valandų.

Alicija Žukauskaitė: Ar jis pasakojo ką nors?

Teodoras Valatka: Taip, pasakojo.

Alicija Žukauskaitė: Ką jis pasakojo?

Teodoras Valatka: Nu, ką jis pasakojo? Jis pasakojo, kad kasė duobes. Buvo išsigandę visi kasėjai, nes nežinojo, kam jie kasa, galbūt sau kasa. Po to buvo suvaryti žydai atvežti, išrikiuoti prie duobės. Žydai elgėsi labai ramiai. Niekas nešaukė, tik vienas kito klausinėjo – už ką? Po to, kai sušaudė, jie suvirto į iškastą duobę, ir tie kasėjai juos turėjo užkasti. Beje, prieš sušaudymą žydams buvo įsakyta nusirengt viršutinius rūbus. Tuos viršutinius rūbus sumetė į vieną krūvą, o po sušaudymo tiems duobkasiams, kurie kasė, šitie šaudytojai liepė pasiimti tuos rūbus, pasidalinti, bet kad bent kas būtų ėmęs, aš apie tai negirdėjau.

Alicija Žukauskaitė: Ar tėvas minėjo kokias nors pavardes tų, kurie šaudė?

Teodoras Valatka: Jis minėjo pavardes, bet praėjo dabar daugiau kaip 60 metų, aš tų pavardžių neprisimenu, todėl, kad tenai daugelis buvo ne miestelio gyventojai, buvo iš aplinkinių kaimų – aš jų nepažinau. Man tos pavardės po to taip iš atminties ir išlėkė.

Alicija Žukauskaitė: Kas atsitiko su žydų namais, baldais?

Teodoras Valatka: Su žydų namais?.. Atsirado, po kurio laiko juose apsigyveno žmonės, bet dauguma stovėjo tušti tie namai, o per karą netoli buvo vokiečių gynybinės linijos ir beveik visi namai sudegė, vokiečiams traukiantis, jau taip buvo 1944 m. Tikriau sakant, namus padegė patys vokiečiai, todėl, kad jiems tie namai trukdė apšaudymui to rajono. Jie buvo apsikasę Latvijos pusėj už Nemunėlio upės, o miestelis ant Nemunėlio kranto stovėjo visiškai. Ir kad jie netrukdytų – dar neprasidėjo mūšiai – jau tie namai buvo sudeginti.

Dauguma bent jau jų... O po to kas (namai) išliko – ten jie (vokiečiai) gynyboje stovėjo gal pora mėnesių, ir per tą laiką sudegė.

The following transcript is the result of a recorded interview. The recording is the primary source document, not this transcript. It has not been checked for spelling nor verified for accuracy. This document should not be quoted or used without first checking it against the interview.

Alicija Žukauskaitė: Jūs sakėt, kad Akulavičius buvo jūsų kaimynas.

Teodoras Valatka: Taip.

Alicija Žukauskaitė: Gal jums yra tekę ką nors girdėti, ką pats Akulavičius pasakojo apie tai?

Teodoras Valatka: Ne, Akulavičiaus, kad jis būtų ką nors pasakojęs, man neteko girdėt. Aš net nežinau, ką jis po to veikė. Prieš tai jis buvo pasienio policininkas, iki 1940 m. Nu, o po to, ką jis veikė, aš negaliu pasakyti, nežinau. Vaikus gerai prisimenu: su Vytautu vienoj klasėj mokėmės, Jonas buvo vyresnis, dar šiek tiek už Vytautą buvo vyresnis, dar vienas brolis Augustas ir dukra buvo Birutė, visiškai maža, gal dviejų metų, trijų.

Alicija Žukauskaitė: O jūs draugavot su jo vaikais?

Teodoras Valatka: Taip, draugavau. Jie laikydavo gyvulius. Motina liepdavo vaikams lapų priskinti ten darže. Aš eidavau padėti, mes kaimynai buvom ir su tuo Vytautu mes draugavom.

Alicija Žukauskaitė: O, sakykit, tai gal kokie nors kiti dalyviai pasakojo kur nors, ką nors? Ar teko girdėt ką nors tokio, kokių pasidalinimų?

Teodoras Valatka: Nu, tą, kad aš būčiau girdėjęs savo ausimis, man neteko. O kalbų tai, žinoma, buvo įvairiausių.

Alicija Žukauskaitė: Aišku. O, sakykit, prašau, ar po to, kas įvyko, ar sakė ką nors kunigas per pamokslą?

Teodoras Valatka: Na, aš tų pamokslų nelabai klausydavau, bet žydų, dėl pačių žydų konkrečiai aš negirdėjau, kad būtų ką nors klebonas pasakęs, tuo labiau, kad sklido kalbos tokios, kad vietinis klebonas Titas Vyšnelis ne viešai, bet vadovavo visam tam judėjimui, vadinamam, sukilėlių tada buvo vadinamam. O kad jis būtų kalbėjęs, aš to neprisimenu. Mano pareigos buvo kitos. Mama mane iš karto išvarė tarnauti mišioms. Aš tenai nueidavau, atlikdavau savo pareigas, padėdavau zakristijonui tvarkytis ten, o pamokslų tų aš paprastai nesiklausydavau.

Alicija Žukauskaitė: Jūs sakot – sukilėliai. Ar jie turėjo kokius nors skiriamuosius ženklus, tie sukilėliai?

Teodoras Valatka: Vienas kitas turėjo baltą raištį. Kiek aš prisimenu, ant to raiščio buvo raidės, ant balto raiščio juodos raidės – LAF. Bet tai ne visi turėjo, tik tai vienas kitas.

Alicija Žukauskaitė: O iš kur jūs tada žinodavot, kad šitas – sukilėlis, nes turi raištį, o anas – sukilėlis, nors ir be raiščio? Iš kur jūs tai žinojot?

Teodoras Valatka: Todėl, kad jie ginkluoti buvo visi. Ir ten miestely jie vienas kitą visi pažino ir žinojo, kas kuo užsiima, ir kas, ką daro. Pavyzdžiui, prie sukilėlių prisidėjo toks Mykolas Dagys. Na, tai irgi buvo netolimas kaimynas. Aš jo mamai – ji buvo beraštė, bet prenumeruodavo laikraštį katalikišką, pati skaityt nemokėjo, aš jai skaitydavau tą žurnaliuką, *Lurdas* vadinosi. Na, ir pažinau jos tą sūnų.

Alicija Žukauskaitė: Sakykit, ar buvo miestelyje kažkokia antižydiška propaganda?

Teodoras Valatka: Jeigu jūs turite galvoje eilinius žmones, tai jokios ypatingos propagandos nebuvo, nu, buvo ten tokių buitinių nesutarimų kartais, todėl, kad nebuvo progos įsižiebt kokiai nors nesantaikai. Žydų buvo ne tiek jau daug. Nei vieno žydo nebuvo girtuoklio arba vagies kokio nors. Jie visi buvo smulkūs prekybininkai. Kas arklius supirkdavo Latvijoje ir Lietuvoje kažkur tai, matyt, eksportui juos išgabendavo, kai kas obuoliais prekiaavo, kai kas gyvuliais prekiaavo. Susirinkdavo jie ten. Rabinas buvo, bet tas rabinas viešumoj apskritai labai mažai rodėsi. Buitiniam lygmeny gal ir pasitaikydavo... bet tokios propagandos, agitacijos ar ko nors nebuvo.

The following transcript is the result of a recorded interview. The recording is the primary source document, not this transcript. It has not been checked for spelling nor verified for accuracy. This document should not be quoted or used without first checking it against the interview.

Alicija Žukauskaitė: Iš valdžios pusės kokių nors laikraščiuose straipsnių ar kokių nors ten plakatų, ar?..

Teodoras Valatka: Ne, jokių plakatų nebuvo, o laikraščių tai apskritai, tų laikraščių vienas kitas pasitaikydavo, o radijo taip pat nebuvo. Aš net neprisimenu, kad kas nors būtų turėjęs radiją. Na, iki karo turėjo – policininkai ten buvo, vidaus policijos policininkai turėjo, buvo pasienio policininkai, su Latvija sieną saugojo, penki, jeigu neklystu, vienas kitas iš jų turėjo radijo imtuvą. Mano dėdė turėjo, tokį detektorinį, ten su tokia adata į tokį kristalą badydavo, ten klausydavosi Kauno, jeigu pagaudavo. O karui prasidėjus, tiesiog visi buvo išgąsdinti, ir laukė, kas bus.

The following transcript is the result of a recorded interview. The recording is the primary source document, not this transcript. It has not been checked for spelling nor verified for accuracy. This document should not be quoted or used without first checking it against the interview.

The interview is part of the United States Holocaust Memorial Museum's collection of oral testimonies. Information about access and usage rights can be found in the catalog record.